

ओ नभोगर्णशाय ॥ अथ छन्दोगानामपात्रकपार्वणश्राद्धप्रयोगः ॥ तत्र पूर्वदिने कृतसर्द्धमः
 श्राद्धदिने मातःसातः कृतनित्यक्रियः प्रथमं दक्षिणाभिमुखः पादौ प्रक्षाल्य पवित्रं कुशत्रयम् धृत्वा प्रा-
 ह्मुखउदङ्मुखोवाऽऽचम्य ओ अपवित्रः पवित्रोवा सर्वान्तर्यां गतोऽपि वा । यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं
 सवाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥ ओपुण्डरीकाक्षः इतिदिभुजं पीतवाससं शङ्खचक्रधरं पुण्डरीकाक्षं हरिं
 स्मत्वा श्राद्धयद्रज्याण्यत्मानञ्च सिञ्चेत् ॥ ततः कुशत्रयतिलजलान्यादप्य ओ अद्य पार्वणश्राद्ध-
 महं करिष्ये इत्याचारपरिप्राप्तं सङ्कल्पं कुर्यात् ॥ ततोगायत्री त्रिजपेत् ततः ओ देवताभ्यः पिनुभ्य
 श महायोगिभ्यएव च । नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव भवन्तिवति ॥ इति त्रिजपेत् । ततः कुशत्र-

(१) पुण्डरीकाक्ष इति रुद्रभरोषाभ्यायसम्बन्धाय अतिरुद्धं प्रककर्त्तव्यं पुण्डरीकाक्षः पुनानुवर्त्युच्चार्यद्रव्यं सिचयते, द्वाभ-
 चक्रभरदिष्टुं द्विभुजंपीतवाससम् । द्वास्मरेकर्मणांविम पुण्डरीकंस्मरेत्करि मितिमूढवाक्यम् । आत्मसेवनमाचारात् ॥

ययवजलान्यादाय प्राङ्मुखउदङ्मुखोवा दक्षिणोत्तरक्रमासादितऋजुशत्रयात्मकासनद्वयं सयवं
दक्षिणतारभ्य पूत्येकमुत्सृजेत् ओं अद्य विश्वेदेवाइदमासनवो नमः ॥ २ ॥ ततः पूर्वपश्चिमक्र-
मासादितदक्षिणाग्रसतिलमोटकरूपाणि षड्रासनानि पश्चिमतारभ्य पित्रादिभ्यः पूत्येकमुत्सृजेत् ।
अपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः पातितवामजानुमोटकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्र पि-
तरमुकशर्मन्निदमासनन्ते स्वधा इति पित्रे दत्त्वा पितामहपूजितामहाभ्यामप्येवमेव दद्यात् । ओं
अद्यामुकगोत्र मातामहामुकशर्मन्निदमासनन्ते स्वधा इति मातामहाय दत्त्वा प्रमातामहद्वृद्धपू-
मातामहाभ्यामपि दद्यात् । ततः सव्यङ्कृत्वा कुशहस्तः ॥ ओं विश्वान्देवानहमावाहयिष्ये इत्यु-
क्त्वा ओं विश्वे देवास आगत शृणुतामहमं हवम् । एदम्बर्हिर्निषीदत ॥ ओं यवोऽसि यवयास्महे-
षो यवयारातीः ॥ इति पठित्वा देवपात्रयोर्यवान्विकीर्य ओं विश्वे देवाः शृणुतेमं हवम्ने ये

अन्तरिक्षे यउप द्यावि ह । ये अभिजिह्वा उत वा यजत्राओंमद्यास्मिन्बर्हिषि मादयन्वम ॥ ओं
ओषधयः समवदन्त सोमेन सह राज्ञा । यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तं राजन्पारयामसि । ओं
आगच्छन्तु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः । ये यत्र योजिताः श्राद्धे सावधानाभवन्तु ते ॥
इतिपठेत् । ततोदक्षिणाभिमुखः कृतापसव्यः कुशहस्तः ओं पितृनहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ओं
उशन्तस्त्वा निर्धामह्युशन्तः सामिर्धामहि । उशन्नुशतआवह पितृवहविषेअचवे ॥ ओं एत पितरः
सोम्यासोगम्भीरेभिः पथिभिः पूर्वोणोभिः । दत्तास्मभ्यन्द्दविणेह भद्रं रयिञ्च नः सर्ववीरानिनयच्छत ॥
ओं आयन्तु नः पितरः सोम्यासोऽग्निवृत्ताः पथिभिर्देवयानैः । अहिमन्यज्ञे स्वधया मदन्तोऽपि
ब्रुवन्तु तेऽवन्त्वस्मान् ॥ इति जपित्वा पितृनावाह्य ओं अपहताअसुररक्षांसि वेदिषदः ॥ इति
पित्रादिपात्रेषु पदसु तिलान्विकीरेत् । ततः सव्येन देवार्घपात्रद्वये पवित्रे पूर्वप्रेधृत्वा अपसव्येन

पित्रादिपात्रषट्के दक्षिणाप्राणि पवित्राणि प्रत्येकं धारयेत् । ततः सव्येन ओं शन्नोदेवीरभिष्टये
 शन्नोभवन्तु पीतये । शय्यो रभिस्रवन्तु नः ॥ इति पठित्वा देवार्घपात्रद्वये जलन्दत्वा अपसव्येन
 प्रत्येकमिममेव मन्त्रं पठित्वा पित्राद्यर्घपात्रेषु षट्सु पितृतीर्थेन जलं दद्यात् । ततः सव्येन ओं
 यवोऽसि यवयास्मद्वेषोयवयारातीः ॥ इति मन्त्रेण देवार्घपात्रद्वये यवान्दत्त्वा अपसव्येन ओं
 तिलोऽसि पितृदेवत्यो गोसवोदेवनिर्मितः । प्रतमाद्भिः पुक्तः स्वयया पितृहो कान्ग्रीणाद्दिनः स्वया ॥
 इति मन्त्रेण पित्राद्यर्घपात्रषट्के तिलान्प्रक्षिप्य सव्येन देवार्घपात्रद्वये अपसव्येन पित्राद्यर्घ
 पात्रेषु षट्सु गन्धपुष्पे तूर्णी दद्यात् ततः सव्येन देवान्नपात्रे पूर्वार्धं पवित्रं धृत्वा उदकान्तरेण
 सिक्त्वा वामहस्तेऽर्घपात्रं कृत्वा दक्षिणेनोत्तानपाणिना च्छाद्य ओं यादिव्या आपः पयसा सश्वभूज्या
 आन्तरिक्षा उत पार्थिवीर्यः । हिरण्यवर्णाय हिरास्तान आपः शिवाः शंस्योनाः सुहवा भवन्तु ॥

इति पठित्वा कुशत्रययवजलान्यादाय ओं अद्य विश्वे देवा इदमर्घ्यं वोनमः इत्यर्घन्दद्यात् एवम-
 परविश्वदेवान्नपात्रेऽर्घदानम् । ततोऽपसव्येन पितृपात्रे पवित्रमुत्तरार्धं धृत्वा जलान्तरेण सिक्त्वाऽ
 र्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा दक्षिणहस्तेनाधोमुखेनाच्छाद्य ओं यादिव्या इति मन्त्रं पठित्वा मोदकतिलज-
 लान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मोन्नदन्तेऽर्घ्यं ये चात्र त्वानु याँश्च त्वमनु तस्मै ते स्वया ॥
 इति पित्रेर्घन्दत्वा पितामहादिभ्यः पञ्चभ्यो दद्यात् ॥ ततः सव्यं कृत्वा ओं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्थान
 मसि ॥ इति देवार्घपात्रद्वयमासनदक्षिणपार्श्वे उत्तानमेव रथापयेत् २ ततोऽपसव्येन पितृपात्रे पि ता
 महप्रपितामहार्घपात्रस्थपवित्रादीनि कृत्वा पित्राद्यासनपश्चिमे ओं पितृभ्यः स्थानमसि ॥ इत्युक्त्वा
 पित्राद्यर्घपात्राणि न्युञ्जीकुर्यात् अधोमुखपितृपात्रोपरि पितामहपात्रं तदुपरि प्रपितामहपात्र
 ऊचाधोमुखं थापयेत् एवंमातामहादीनामर्घपात्राणि, ओं पितृभ्यः स्थानसीत्युक्त्वा न्युञ्जीकुर्यात् ।

तानि च दक्षिणादानपर्यन्तं न चालयेत् । ततः सव्यं कृत्वा कुशत्रयपवजलान्यादाय ओं अद्य विश्वे देवा एतानि गन्धपुष्पक्षपदीपताम्बूलयज्ञोपवीताञ्छादनानि वीनमः इत्युभयत्रोत्सृज्य अपसव्यं कृत्वा मोदकतिलजलान्यादाय ओं अद्यासुकगोत्र पितरमुकशर्मन्नेतानि गन्धपुष्पधूपदीपताम्बूल यज्ञोपवीताञ्छादनानि ये चात्र त्वानु योश्च त्वमनु तस्मै तेस्वधा इति पित्रे गन्धादिकं दत्त्वा पिता महादिभ्यः पञ्चभ्योदद्यात् ॥ ततः सव्येन देवान्नपात्रयोरपसव्येन पित्रादिपात्रेषु षट्सु मण्डलानि कृत्वा सव्यं कृत्वा प्राङ्मुखो भूत्वेकस्मिन्पुटकेऽन्नं (१) कृत्वा तदन्नं द्विधा विभज्य एकस्मिन्भागे घृतयवमधूनि अपरस्मिन्भागे घृततिलमधूनि दत्त्वा पुटकान्तरे जलं कृत्वा तज्जलेनैव पुटकं वेष्टयित्वा

(१) यजामिति ब्रह्म षुताकं प्राङ्मुखः, न्यञ्जमादिद्योगश्च न कार्यः, जुहुयाद्यञ्जयश्चारवर्जमन्नं ततोऽनन्ने इति वेष्णुपुराणात् ॥

ओं स्वाहा (१) इति घृताक्तमन्नं जले हुत्वा सोमाय पितृभ्यो इति पठेत् ॥ ततः, ओं स्वाहा, इति हुत्वा अनये कव्यवाहनाय ॥ इति पठेत् ॥ ततोऽपसव्यं कृत्वेकस्मिन्पुटकेऽन्नं कृत्वा तदुपरि घृततिलमधूनि निक्षिप्य मोदकतिलजलान्यादाय ओं इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्योनमः ॥ इति भूस्वामिने दद्यात् ततोऽनुतशेषमन्नं (२) किञ्चिद्देवपात्रद्वये सव्येन दत्त्वा अपसव्येन पित्रादिपात्रेषु षट्सु दद्यात् ततः सव्येन सव्यञ्जनमन्नं पुरुषाहारक्षमं (३) देवपात्रद्वये परिविष्य घृतं जलं चोपनीय अपसव्येन पित्रादिपात्रेषु सव्यञ्जनमन्नं पुरुषाहारक्षमं परिवेविष्यात् घृतं जलं चोपनयेत् ततः

(१) स्वाहेति यत्र स्वाहेत्यनेन हुत्वा सोमायेत्यादिपठेदित्याह छन्दोगपरिशिष्टे, स्वाहाङ्कुर्यान्नमन्नाग्ने नचैवं जुहुयाद्विविः स्वाहाकारेण हुत्वाग्नौ पश्चान्नमन्नं स्वमापयेदिति ॥

(२) हुत्तशेषमन्नमिति, पिण्डार्थं किञ्चिदवशेषयेदिति आश्वकल्प शास्त्रतत्त्वादिषु ।

(३) पुरुषाहारक्षममिति तत्समये अगान्नकश्चास्तेऽल्पमपि दयम् ।

सव्येन देवान्नयोर्धृतयवमभूनि दत्वा अपसव्येन पित्राद्यन्नेषु घृततिलमभूनि दत्वा सव्येन सकुशत्रयदक्षिणकरेण देवान्नं स्पृष्ट्वा ओं मधु वाताऋतायते मधु क्षरन्ति निन्धवः । माध्विर्नः सन्त्वोषधीः ॥ मधु नक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवं रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ मधुमात्रो वनस्पतिर्मधुर्माँ २ ॥ अस्तु सूर्यः । माध्विर्गार्वोभवन्तु नः ॥ इतिऋक्त्रयंपठेत् एवमेवा परदेवान्नं स्पृष्ट्वा पठेत् । अपसव्येन पित्राद्यन्नं स्पृष्ट्वा प्रत्येकं ओं मधु वातेति तृचं पठेत् । ततः सव्येनोत्तानपाणिभ्यां देवान्नपात्रमालभ्य ओं पृथ्वी ते पात्रं द्यौः पिधानम्ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतञ्जुहोमि स्वाहा ॥ ओं इदर्विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पांसुले ॥ ओं कृष्णहव्यमिदं रक्ष मदीयम् । इतिपठित्वा ओं इदमन्निमित्यन्ने ओं इमाआपः इत्यप्सु ओं इदंहविः इतिसघृतेन्ने दक्षिणहस्ताङ्गुष्ठं संयोज्य कुशत्रयतिलजलान्यादाय ओं अद्य विधेवे देवाइदमन्नं

सोपकरणं वोनमः (२) इत्युत्सृजेत् ॥ एवमपरत्रापि । ततोऽपमव्यङ्कृत्वा दक्षिणामिन्नुत्तः पातितयाम् जानुःपित्रन्नपात्रं व्यस्तानुत्तानपाणिभ्यामालभ्य ओं पृथ्वी ते पात्रं द्यौः पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतञ्जुहोमि स्वाहा ॥ ओं इदर्विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पांसुले ॥ ओं कृष्णकव्यमिदं रक्ष मदीयम् ॥ इतिपठित्वा । ओं इदमन्निमित्यन्ने ओं इमाआपः इत्यप्सु ओं इदंहविः इतिसघृतेन्ने दक्षिणहस्ताङ्गुष्ठं संयोज्य मोदकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्र पितरनुकश्मर्मिन्निदमन्नं सोपकरणन्ते स्वधा ॥ एवमपितामहादिभ्यः पञ्चभ्योदद्यात् यदिचात्रपात्रं नाना तदा पृथ्वी ते इति मन्त्रस्यावृत्तिः पात्रे क्येत्तु सकृदेवपाठः ॥ ततो गायत्रीं त्रिज्जपित्वा मधुवातेति तृचं ओं मधु मधु मधु इति च जपते ॥ ततः ओं अन्नहीनं क्रिया हीनं विधिहीनञ्च यद्भवेत् । तत्सर्वमच्छिद्रमस्तु ॥ ततो गायत्रीं जपन् कुशेषुपविश्य मधुवातेति ऋक्त्रयं

ओं मधु मधु मधु इति च जपेत् ॥ ओं कृणुष्वपाजः प्रसितिन्न पृथ्वीर्याहिराजे वामर्वा २ ॥
इमेन तृष्मिन्नु प्रसितिन्मृणानोऽस्तासि विंशरक्षमस्तपिष्ठैः ॥ तवभ्रमास आशुयापतन्त्यनुस्पृश
धृषता शोशुचानः । नपुंश्र्यग्ने जुह्वापतज्ञा नसन्दिता विसृज विष्वगुल्काः ॥ प्रतिस्पृशो विसृज तूर्णि
तमोभवापाशुवशो अस्याअदब्धः । योनो हरे अवशंसोपो अन्त्यग्ने माकिहेव्यधिरादवर्षीत् ॥
उदग्ने तिष्ठ प्रत्यातजुष्वन्यमिर्त्राँ २ ॥ ओषतात्तिग्महेते । योनो अरातिसमिधानचक्रे नीचातं वक्ष्यतस
न्नशुक्लम् ॥ ऊर्ध्वोभव प्रतिविध्याध्यस्मदाविकृणुष्व दैव्यान्यग्ने । अवस्थिरातनुहियातुज्जनां
जामिमजामिम्यमृणीहि शत्रून् ॥ ततो भूमौ तिलान्विकीर्य ओं उदीरतामवर उत्परास उन्मध्यमाः
पितरः सोम्यासः । असुध्य ईशुरवृकाऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरोहवेष्टु ॥ अङ्गिरसोनः पितरोनवग्वा
अथर्वाणोभृगवः सोम्यासः । तेषाव्वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ येनः पूर्वो

पितरः सोम्यासोनूहिरे मोमपीथव्वसिष्ठाः तेभिर्यमः संरराणोहवींष्युशान्तुशान्तिः प्रतिकाममनु ॥
ओं सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । सभूमिं सर्वतस्पृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ इत्यादिषोडश
र्वम् ॥ ओं आशुः शिशानो वृषभो न भीमो घनाघनः क्षोभणश्चर्षणीनाम् । संक्रन्दनोऽनिमिष
एकवीरः द्युतं सेना अजयत्साकमिन्द्रः ॥ ओं नमःशभवायच मयोभवाय नमः शङ्करायच मयस्क
रायच । नमः शिवाय च शिवतराय च ॥ ओं नमस्तुभ्यविर्वरूपाक्ष नमस्तेऽनेकचक्षुषे । नमःपिनाकह
स्ताय वज्रहस्ताय वै नमः ॥ ओं सप्तव्यावादर्शाणेषु मृगाः कालञ्जरे (१) गिरौ । चक्रवाकाः शरद्रीपे हंसाः
सरसि मानसे ॥ तेऽपि जाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणावेदपारगाः । प्रस्थितादूरमध्वानं दूयन्तेभ्योऽवसीदथ ॥

(१) कालञ्जरेति । यद्यपि अष्टम्यादयि षड्मन्त्रविषयादिति सूत्रस्य कालञ्जरक इत्युक्ताहरणदर्शनात्कालञ्जरशब्दस्यनित्यवृत्तवच-
नान्नतत्त्वप्रतीयते तथापि जनपदावाधिदेवावाचितनम्र तथातर्षं गिरिमात्रवाचित्वेकवचनान्नतत्त्वमपि, आर्षतत्वं वा कल्पनीयम् ॥

ओं नमस्येऽहं पितृन् स्वर्गे ये वसन्त्याधिदेवताः । देवैरपि हि तृप्यन्ते (१) ये च श्राद्धे (२) स्वधोत्तरैः ॥
 ओं रुचीरुचीरुचिः ॥ ततः पिण्डकापश्चिमादिशि उच्छिष्टमन्त्रिधौ कुशत्रयं धृत्वा जलेनसिक्त्वा एक-
 स्मिन्पुटके तिलधृतमधुसहितमब्जजलेनाप्लाव्य मोटकनालोढ्य ओं अग्निदग्धाश्च ये जीवा येऽप्यदग्धाः
 कुले मम । भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्तायान्तु पराङ्गतिम् ॥ इति पितृतीर्थेन विकिरेत् ॥ ततः सव्येनाचम्य
 हरिं स्मृत्वाऽपसव्येन गायत्रीं त्रिजपित्वा ओं मधुवातेतितृचं ओं मधुमधुमधुइति च जपेत् । ततश्चतु-
 रसससैकतदक्षिणावनतचतुरङ्गुलोच्छ्रितपिण्डकां निर्भर्य सिक्त्वा वामेन पाणिना मोटकमादाय
 दक्षिणहस्ते कृत्वा तन्मूलेन वामान्वारब्धदक्षिणकरेण ओं अपहताअसुरा रक्षांसि वेदिपदः ॥ इति म-

(१) क्वचित्तर्धन्ते क्वचिच्चतुष्पन्नं इति पाठः ॥

(२) श्राद्धैरिति पाठान्तरम् ॥

न्त्रेण दक्षिणाग्रमप्रादेशप्रमाणं मध्ये रेखाद्वयं (१) कुर्यात्, मोटकं चोत्तरतस्त्यजेत् ॥ ततोरेखाद्वयोपरि
 प्रत्येकं नवच्छिन्नमूलान् कुशानास्तीर्थं सव्येन ओं देवतान्यहति त्रिजपेत् । ततोऽपसव्येन षट्सु
 पुटकेषु जलतिलगन्धपुष्पाणि दत्त्वा मोटकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोज पितरमुकशर्मन्
 त्रावनेनिधु ये यात्र त्वानु याँश्च त्वमनु तस्मै ते स्वधा ॥ इत्युत्सृज्य दक्षिणहस्तेनादाय छिन्नमू-
 लच्छशमूलेऽवनेजनजलमिपतृतीर्थेन दत्त्वा जलं स्पृशेत् । एवमेवापरपात्रेण कुशमध्ये पितामहाय
 दत्त्वा जलं स्पृष्ट्वा कुशम्र तृतीयपात्रमादाय प्रपितामहाय दत्त्वा जलं स्पृशेत् ॥ एवमपरच्छिन्नमूलकुश
 मूले मोटकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोज मातामहामुकशर्मन् त्रावनेनिधु ये यात्र त्वानु

(१) रेखाद्वयेनानन्तरं छन्दोगानां देवपाण्यति मन्त्रेणाङ्गारप्रमणनारित पिण्डपितृयज्ञचतुष्टयचार इति गोमिर्लोपात्
 पिण्ड पितृयज्ञे च नात्रोत्सुकनिशाममिति विशिष्य निवेधात् ॥

याँश्च त्वमनु तस्मै ते स्वधा ॥ इत्युत्सृज्य मातामहायावनेजनं दत्त्वा जलं स्पृष्ट्वा कुशमध्ये प्रमाताम
 हाय दत्त्वा जलं स्पृष्ट्वा कुशाग्रे बृद्धप्रमातामहाय दत्त्वा जलं स्पृशेत् ॥ ततः सव्यञ्जनतिलघृतमधु
 युतशेषान्नेन षट्पिण्डान्निर्भर्माय मधुघृततिलान्दत्त्वा प्रथमपिण्डं गृहीत्वा मोदकतिलजलान्यादाय
 ओं अद्यामुकभोज पितरमुकशर्मन्नेषते पिण्डोये चात्र त्वानु याँश्च त्वमनु तस्मै ते स्वधा ॥ इति
 पित्रवनेजनस्थाने पित्रोपिण्डं दत्त्वा जलं स्पृशेत् ॥ एवमेव कुशमध्ये पितामहाय पिण्डन्दत्त्वा
 जलं स्पृष्ट्वा कुशाग्रे प्रपितामहाय पिण्डन्दत्त्वा जलं स्पृशेत् ॥ ततोद्वितीयरेखास्तृतीच्छन्नमूल
 कुशमूलमध्याग्रेषु एशकमप्रमातामहादिभ्यः पूर्ववत्पिण्डान्दत्त्वा त्रिष्वपि जलं स्पृशेत् ॥ ततः
 पित्रादित्रिकपिण्डाधारकुशमूले ओं लेपभागभुजस्तृष्यन्तु ॥ इति करं प्रोञ्छ्य मातामहादित्रि
 कपिण्डाधारकुशमूलेऽपि करं प्रोञ्छेत् ॥ ततः सव्यं कृत्वाऽऽचम्य हरिं स्मृत्वाऽप्यसव्यं कृत्वा पिण्ड

पात्रप्रक्षालनजलानि षट्सु पुटकेषु निधाय तिलचन्दनपुष्पाणि च दत्त्वा ओं अद्यामुकभोज
 पितरमुकशर्मन्न्त्र प्रत्यवनेनिधुये चात्र त्वानु याँश्च त्वमनु तस्मै ते स्वधा ॥ इति पित्रोपिण्डोपरि
 प्रत्यवनेजनन्दत्वा जलं स्पृष्ट्वा पितामहादिभ्यः पञ्चभ्योदद्यात् ॥ सर्वत्र जलं स्पृशेच्च ॥ ततः (१) ओं
 अत्र पितरोमादयध्वय्यथाभागमाह्वयध्वम् ॥ इतिपठित्वा वामवर्त्तेनोदह्नुष्वभिभूय क्लान्तपथ्यन्तं
 द्वांसं नियम्य तेनैव पश्चा परावर्त्तमानः भास्वरमूर्त्तिं पितृन् ध्यायन् ओं अभीमदन्त पितरोयथाभा
 गमावृणायिषत ॥ इतिजपेत् ॥ ततः श्वासन्त्यक्त्वा नीवीं विस्रंस्य सव्येन हरिं स्मृत्वाऽप्यसव्येन वामेन
 पाणिनोद्धृतं सूत्रं (२) दक्षिणेनादाय ओं एतद्रः पितरोवासः ॥ इतिपठित्वा प्रत्येकमिन्द्रादीनां षट्सुपि

(१) इत्येतरुत्तरेकं प्रत्यवनेजनात्प्रागेव यत्र पितरइति अभीमदन्त इति च मन्त्रोपठयेते सोऽयंक्रमो न प्रामाणिकः ॥

(२) इतः पूर्वे पिण्डाव् पाणिभ्यामाच्छाद्य नलोवइति मन्त्रेण पितृणां नमस्कारोऽपि न भवति नलिहवन्मिति सूत्रेण
 निरयत्वात् चातस्तु निदय्यादिति विशिष्य गोमित्रेन विद्यानाद्रात्रादातं कर्तव्यमेव ॥

पट्टे दत्त्वा, ओं अथासुक्रगोत्र पितरसुकशर्मन्नेतत्त वासोये चात्र त्वानुयाँश्च त्वमनु तस्मै ते स्तथा ॥ इति सुत्रमुत्सृजे जलं स्पृशेच्च ॥ एवं पितामहादिभ्यः पञ्चभ्यः सूत्रमुत्सृज्य जलं स्पृशत् ॥ ततः तूष्णीमेव तत्पिण्डेषु पित्रादीनुद्दिश्य यथाक्रमं गन्धपुष्पपत्रादीपताम्रमूलानि दद्यात् ॥ (१) ततः पुष्पगृहीत्वा ओ वसन्ताय नमस्तुभ्यं श्रीरमाय च नमोनमः । वर्षाभ्यश्च शरत्संज्ञकृते च नमः सदा ॥ हेमन्ताय नमस्तुभ्यं नमस्ते शिशिराय च । माससर्व्वरत्नरेभ्यश्च दिवनेभ्यो नमः सदा ॥ इति पठित्वा ओ वसन्तादिषडुभ्योनमः ॥ इति पिण्डोपरि पुष्पन्दत्त्वा षड् तु रूपतया पित्र्य प्रणमेत् ॥ ततः ओ शिवा आपः सन्तु, इति सव्येन देवपात्रयोः, अपसव्येन पित्रादिपात्रेषु ६ पुष्पाणि, ओ अश्वत्थारिष्टमस्तु, इति सव्येन

(१) गन्धादिदालोत्तरम्भपुष्पद्विपुस्तकेषु तत्पिण्डस्येवाश्वत्थारिष्टसमीपे विकीरेत् इति पाठोदभ्यसे ॥

देवपात्रयोः पञ्चभ्येन पित्रादिपात्रेषु ६ अश्वत्थ शिरोत् ॥ ततः सव्येन कुशत्रयमादाय ओ (१) विश्वे देवाः प्रीयन्तामिति देवान्त्वद्वये प्रत्येकं जलं दद्यात् । ततोपसव्येन पात्रषट्कं तिलजलादिकं निधाय ओ अवाप्तु कर्मांश्च पितुरसुकशर्मणोदत्तेतदन्तपानादिकमक्षयमस्तु ॥ इति पित्रन्नोपरि अक्षय्यो दकन्दद्यात् ॥ पूर्व्वभिषितामहादीनां यश्चानामन्नोपरि ॥ ततः सव्येन पुष्टकश्चलनादाय दक्षिणान्दिशं यन्नामग्रयन् ओ अत्रोपायितारमस्तु इति पूर्व्वभिषुक्त्रापि पितृदिपिण्डोपरि पूर्व्वान्नान्नोरिधारां दद्यात् । एवमपरत्रापि । तत्ताञ्जलिभ्यश्चा ओ गोत्रनोवर्द्धताम् ॥ इति पठन् । तत्ताञ्जलसङ्ग्रहेत्वा सपवित्रकरोण सूत्रादिकं पिण्डेभ्योऽप्यसार्थ्य एकं सपवित्रकुशत्रयं पित्रादित्रिरूपिण्डोपरि उत्तरं च मातामहादित्रिरूपिण्डोपरि दक्षिणामामारतीर्थं पुष्टकद्वये सधृतञ्जलं निधाय वामेन करे-

(१) यद्यपि विषडाङ्गानां तथाप्यत्र नान्यमिदं युक्तं गोत्रिलालुनासात् प्रामाणिकं निषन्वस्वरसाच्च तथाप्याहुर्निर्देयं दद्यात् तत्रैव क्रियते ॥

णोद्धतमुदकपात्रं दक्षिणेनादाय ओं ऊर्जर्वहन्तीरसुतं घृतं पयः कीलालं परिस्तुतम् । स्वधा स्य
तर्पयत मे पितॄन् ॥ इत्युभयत्रापि पिण्डस्य सपवित्रकृशोपरि वामान्वारब्धदक्षिणकेरण
दक्षिणाग्रां वारिधारान्दद्यात् । ततो नम्रीभूय पिण्डनाम्ना योत्थाप्य (पिण्डाधारकुशान्वहौ (१)
क्षिपेत् ।) ततः सव्येन देवार्घपात्रद्वयं सञ्चाल्य अपसव्येन पित्राद्यार्घपात्राण्युत्तानीकृत्य सव्येन
कुशत्रययवजलान्यादाय ओं अद्य विरूषेणान्देवानां कृतैतच्छ्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतयै-
थानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणामहन्ददे ॥ इति दक्षिणान्दद्यात् एवमपरत्रापि । ततोऽपसव्येन
मोटकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरुकशर्मणः कृतैतत्पार्वर्णश्राद्धप्रतिष्ठार्थ-
मिदं रजतञ्चन्द्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणामहन्ददे ॥ एवं पितामहादीनां पञ्चा-

(१) क्वचित्पुस्तके बह्वौ पिण्डाधारकुशप्रक्षेपो न दृश्यते, तथा चान्वारब्धकये गोभिलः । उक्तमुक्तमिदं रभ्युक्षयेति ॥

नाम् ॥ ततः सव्यङ्कृत्वा पूर्वार्धमुत्तः ओं दातारोनोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः सन्तातिरेव च । श्रद्धा च नो
मा व्य (१) गमद्गृहं देयं च नो अस्तु ॥ अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि । याचितारश्च नः सन्तु
मा च याचिष्म कंचन ॥ ओं एताः सत्याशिषः सन्तु ॥ ओं देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ॥ ततो वामदेव्य
गानम् ॥ (२) कयानइति महावामदेवकृष्णाय त्रीन् छन्दस्त्रो देवता अभिनष्टो मादौ द्वितीयपृष्ठे
शान्तिकर्मणि च जपे विनियोगः ॥ ओं कयानश्चित्राभुवदूती सदा वृधः सत्वा । कया शचिष्ठया
वृता ॥ कस्त्वा सत्यो मदानाम्महिष्ठो मत्सदन्धसः । दृढाचिदा रुजे वसु ॥ अभीष्टुणः सखीनाम-
विता जरित्नाम् । शतम्भवास्युतये ॥ ओं स्वसितनइन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वसित नः पूर्णा विरूवेदाः ।

(१) द्युगमदिदिति, मायाश्च यो गव्यार्घ्ये वा दद धान्यदेदीयाः केचिद्विगमदित्यपि पठन्ति ॥ (२) वामदेव्यगानमिति ।
गोभिलः । वामदेव्यश्रीत्याप्रविशतीति । गावादाकौपाठमात्रम् । यद्यपीतन्माह् वाजे वाजेवतेति मन्त्रेण विस्तृत्य
आमावाजस्येति मन्त्रेणादुष्टव्यामिवाद्य प्रदक्षिणीकरणमुक्तं गोभिलेन, तथाप्यत्रात्र के पार्वणे तन्नाचरन्ति शिष्टाः ॥

स्मरित नस्मद्व्यो अरिष्टमभिः स्मरित नानुहस्मतिर्दधातु ॥ ओं स्मरित नानुहस्मतिर्दधातु ॥ ओं प्राजा
 पत्यन्ते वामदेव्यमजापनाक्छ प्रतिष्ठायां सिष्ठानि ॥ ओं पश्चावो वामदेव्यं पशुदेव्यं प्रतिष्ठायां सिष्ठ
 नि ॥ ओं शान्तिर्व वामदेव्यं शान्ताव्यं प्रतिष्ठायां सिष्ठानि ॥ ओं अतएतत्कस्माच्छिद्रमस्तु ॥ ततो
 अस्मन्वेन वीं (१) निर्वप्य सन्मन हस्तौ पादौ प्रक्षाल्यान्मम विष्टुं स्मरेत् ॥ ओं प्रजापतिं कुर्व
 तां कर्म प्रज्ज्वेतां अरेष्टु यत् ॥ समन्तादेव तद्दिग्भाः समन्तां समादिति श्रुतिः ॥ ओं विष्टुर्विष्टुर्हरे
 रितिः ॥ ततः आर्द्धीयद्रन्ताणि नानुहोभ्यः प्रतिपादयेदुभयोर्वा सिंघत् ॥ इति छन्दोगानामगमिन्क
 नाव्यशास्त्रमभिः समाप्तः ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥

(१) देवप्रति ॥ देवतः, निष्टुत्वे प्रियुमेवे तु दीपं प्रकृताय प विना । आर्द्धम्य पाणी प्रक्षालय द्वाते द्वायेव भोजयेत् ॥ ततो
 द्वातेषु कुर्वन्तु स्वप्नभूतानपि भोजयेत् ॥ पश्चात्स्वयमश्नन्तीचश्चाद्वयमुदाहरेत् ॥ निष्टुत्वे वामदेव्यमावाते, पश्चाद
 आर्द्धम्य इति पाठि जातकलावहकारादयः । द्वातिरपुस्तके वामदेव्यमावा त्पायेवदीप विज्यापणादिकं लिखितं तत्रादुलं शुभम् ॥